

РОЗДІЛ VII.

РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В УКРАЇНІ

Ще у 2004 р. автор «Зіткнення цивілізацій» С. Гантінгтон опублікував монографію «Хто ми? Виклики американській національній ідентичності». Ця книга була присвячена аналізу однієї з ключових для сучасної суспільної свідомості проблеми визначення ідентичності. Пріоритет загальнонаціональної самосвідомості є надзвичайно важливим для будь-якої країни, і хоча С. Гантінгтон проводив своє дослідження на базі країни «плавильного казана» (США), сама постановка проблеми є універсальною. З його точки зору, сьогодні у США набирають силу дезінтеграційні процеси, що ставлять під сумнів сам факт подальшого існування феномену американської ідентичності. Америка, продовжує автор, перебуває на переломі, і від відповіді на питання, в який бік, врешті-решт, хитнеться маятник, залежить майбутнє не тільки Сполучених Штатів, а й світової системи в цілому [1].

Ці міркування цілком можна віднести й до України. Адже актуалізація проблем соціокультурних відмінностей, регіональних, локальних, субкультурних, інших індивідуальних та групових соціокультурних ідентичностей є одним з головних трендів сучасної епохи Постмодерну, а формування соціокультурного простору України якраз і характеризується власною багатомірною трансформацією. Цей соціокультурний простір – складна взаємодія різних ідентичностей – національних, етнічних, політичних, соціальних, культурних, релігійних, регіональних, на які, в свою чергу, впливають процеси міжкультурної комунікації, культурної дифузії, актуалізації етнокультурних смислів та контекстів, процеси продукування регіональних групових етнокультурних та соціокультурних ідентичностей.

Соціокультурна динаміка, за визначенням, характеризується принциповою відкритістю та непередбачуваністю, поліваріантністю формування, збереженням та відтворенням групових ідентичностей, а питання, чи формується у цій багатогранній палітрі самоідентифіка-

ційних практик та смислів єдине соціокультурне поле української громадянської ідентичності та як з цим співвідносяться регіональні, локальні та етнокультурні ідентичності, є далеко не останнім. До цього слід додати й надзвичайно складну проблему функціонування дворівневої структури соціокультурної ідентичності спільнот регіонів, що поєднує власну етнокультурну та спільну локальну ідентичність у їх певному синтезі, інтеграції та дезінтеграції.

Дихотомічна картина України (попри логіку С. Гантінгтона про розкол України на східну та західну частини) не відображає сучасні соціокультурні реалії, лінія «розколу» наразі проходить між Дніпропетровською та Донецькою областями. Як слушно наголошував Я. Грицак, «якби С. Гантінгтон дожив до нашого часу і готував нове видання «Зіткнення цивілізацій», йому довелося б переробити свою знамениту мапу України. Тепер головна лінія цивілізаційного розколу проходить не між україномовною Західною Україною і російськомовною Східною Україною, а між двома російськомовними областями – Дніпропетровською та Донецькою» [2]. І хоча Україна і знаходиться в одному ряду з такими визначеннями, як «три Бельгії», «чотири Фінляндії», «вісім Іспаній», але «дві України», на відміну від західноєвропейського різноманіття, є основою для репродукції соціокультурних і політико-ідеологічних типів ідентичності від «*homo soveticus*», через традиційну українську етнокультурну традицію, до космополітичних ідентичностей. Понад те, ці типи ідентичностей, крім усього іншого, включені в систему координат жорстких політичних виборів у спектрі між демократією і тоталітаризмом, економічних переваг і визначення індивідуального ставлення до Української держави. Зрештою, на одній території нині співіснують дві країни. Україна пострадянська, де наявні корупція, крадіжки на всіх рівнях та голосування за гроші. Й Україна нова, що успішно воює, збирає гроші на армію і намагається запустити нові бізнес-проекти. Ці дві країни ведуть безкомпромісну боротьбу в умовах тотальної байдужості маси.

Проблема в тому, що нова Україна ще не запропонувала своєї альтернативи – смислової, організаційної, політичної. Позиція ж основних політичних гравців дуже часто зумовлює їх позиціонування і артикуляцію будь-яких відмінностей (політичних, економічних, соціальних, мовних, культурних, релігійних). Іншими сло-

вами, політичні гравці часто і дуже небезпечно грають на відмінностях у суспільстві і навіть маніпулюють ними як «розколами». Починаючи з президентських виборів 1994 року і до Революції Гідності, фактори вибору геополітичних орієнтацій, питання федералізму, історичної пам'яті, проблема надання російській мові статусу державної стали своєрідними символічними індикаторами, які політичні гравці адресують усталеним синтезам регіональних ідентичностей. Більш того, ці регіональні ідентичності стають самодостатніми, і сучасні регіональні відмінності в Україні вже проходять за принципом «свій – чужий».

Беручи до уваги історичні чинники розвитку України, регіональні особливості, типи політичної культури, електоральна свідомість або, як слушно зазначає С. Макеєв, «регіональні специфікації соціокультурних відмінностей» [3] мають цілком об'єктивні причини, а спроби, навіть теоретичні, конструювання гомогенного середовища є, з нашого погляду, утопічними. Культурне розмаїття, культурна мозаїка є величезним надбанням не тільки України, а й всього світового співтовариства, адже усі культури є унікальними і відображують історію свого народу.

В Україні об'єктивно існують масиви стійкого накладання регіону на політичні симпатії, що, в свою чергу, несе в собі потенційні передумови для протистояння (В. Степаненко), і це відображає соціокультурно-політичну поляризованість українського суспільства. Звичайно, прихильність окремих груп до певних ідеологій, що репрезентують певні політичні сили, є нормою будь-якого демократичного суспільства. Однак, коли це поєднується з фактором регіону, виникає (чи може виникнути) небезпека сегментації суспільства – і, більше того, з протистоянням регіональних еліт, що веде до конфлікту, адже фактор регіону вже давно наклався на політичний фактор.

Можна було б погодитися з думкою Н. Головина, що «Особливість нової соціокультурної реальності в Україні полягає насамперед у тому, що наше суспільство перебуває на етапі перелому, соціокультурної трансформації і модернізації» [4], якби не обмежене значення таких термінів, як «перехідний соціум», «кризове суспільство», «транзитність соціокультурних надбань» тощо. Ці

терміни мають не тільки обмежене значення, а й характеризують тільки окремих стан суспільства з тимчасовими ознаками. Понад те, говорити про Україну як транзитну державу/суспільство можна тільки теоретично, оскільки транзит, зрештою, передбачає рух, а питання «Камо грядеши» (Європейський вибір – це радше механізм а не мета) для України залишається поки відкритим.

У сучасному суспільстві «людина водночас взаємодіє з великою кількістю розрізнених соціальних груп і агентів соціалізації, які пропонують абсолютно різні, суперечливі вимоги, безсистемний масив різномірної інформації, що призводить до дезорієнтації людини, робить її світогляд фрагментованим, суперечливим, що може навіть зумовити втрату ціннісних орієнтирів» [5, с.64].

Оскільки статичний аналіз соціологічних досліджень не дає повної динамічної картини соціокультурних процесів, ряд дослідників (Е.Афонін, О.Суший та ін.) ще на початку незалежності України почали використовувати інструментарій визначення соціетальних характеристик суспільства, що визначаються нелінійними флуктуаціями або змінами тенденцій соціокультурних процесів.

Дослідження в рамках моніторингу соціетальних змін українського суспільства (1992–2016) дають змогу відобразити стан сформованої соціальної та соціетальної ідентичності [6]. З точки зору авторів, українське суспільство «просувається (принаймні з 2002 р) в напрямі нової – соціетальної ідентичності, яка значною мірою забезпечує зростання показників раціональності та інтенціональності (від 26,4% до 41% та від 17,4% до 49,3%, відповідно) [7], у той час як, починаючи з 2006 р., самоусвідомлення громадян України позначається зворотними тенденціями, знов стрімко почали набирати силу характерні для екстравертної орієнтації на емоційність та прагматичність (14,8%, 18,8%), схильність до міфів та інтуїції (25%, 20,7%) і намагання перекладати свою відповідальність на зовнішніх суб'єктів [7]. Ці позиції добре ілюструє таблиця динаміки психосоціальних змін в українському суспільстві та в середовищі державних службовців України (2002–2014).

Адже сталість соціетальних характеристик є визначенням сталого розвитку суспільства, а процеси дезінтеграції, в свою чергу, супроводжуються розпадом суспільного цілого. Зрозуміло, що це

короткочасні соціетальні тенденції, які, очевидно, мають хвилеподібний характер, і передбачити майбутні тренди практично неможливо. Недарма соціологи кажуть, що вони тільки відстежують події, а не є Нострадамусами.

Спробуємо проаналізувати – різними чи подібними є регіональні соціокультурні особливості населення України, наскільки вагомими є маркери регіональних ідентифікацій.

Таблиця 1.

Психосоціальні властивості	Україна, N=1771, 10.2002	Україна, N=2029, 01.2006	Україна, N=2275, 12.2006	Україна, N=2109, 12.2007	Україна, N=2099, 12.2008	Україна, N=10424, 12.2009	Україна, N=2106, 12.2010	Україна, N=2106, 11.2011	Україна, N=2004, 12.2012	Україна, N=2099, 03.2014	Україна, N=2102, 12.2014	Голови РДА, N=439, 04.2005	Держ. служ., N=623, 04.2009	Держ. служ., N=821, 11.2014
Екстраверсія	19,3	32,7	33,4	35,2	38,9	32,3	36,9	34,4	37,0	34,7	35,8	41,5	45,1	29,7
Інтроверсія	27,9	17,7	18,6	21,6	20,1	14,4	18,7	17,5	19,7	16,8	18,6	8,2	9,0	14,8
Амбівалентність	52,8	49,6	48,0	43,2	41,0	53,3	44,4	48,1	43,3	48,5	45,6	50,3	45,9	55,4
Емоційність	14,6	21,5	23,3	27,2	25,0	13,5	18,8	19,8	19,3	19,7	21,5	14,1	20,0	22,5
Прагматичність	20,8	12,5	13,5	9,8	10,9	9,5	14,0	15,6	13,5	15,5	15,7	16,4	15,4	8,2
Амбівалентність	64,6	66,0	63,2	63,0	64,1	77,0	67,2	64,6	67,2	64,8	62,8	69,5	64,5	69,3
Ірраціональність	12,2	8,9	6,3	8,4	7,9	5,6	6,6	7,2	7,9	9,0	10,7	0,7	5,3	6,8
Раціональність	26,4	34,2	37,4	39,4	38,3	34,0	41,0	38,7	41,4	39,5	38,0	64,9	51,5	37,8
Амбівалентність	61,4	56,9	56,3	52,2	53,8	60,4	52,4	54,1	50,7	51,5	51,3	34,4	43,2	55,4
Інтуїтивність	8,1	23,2	26,5	28,5	29,9	18,6	25,0	23,2	25,2	26,9	25,7	72,7	53,3	37,2
Сенсорність	12,9	20,6	20,5	21,7	21,0	15,9	20,7	17,6	20,0	17,7	17,9	6,4	4,5	9,8
Амбівалентність	79,1	56,2	53,0	49,8	49,1	65,5	54,3	59,2	54,8	55,4	56,4	20,9	42,2	53,0
Екстернальність	7,8	22,2	22,9	25,1	26,3	18,7	23,6	17,8	20,8	19,8	19,2	8,4	8,7	13,5
Інтернальність	22,5	9,3	9,4	9,5	11,1	6,7	8,5	14,3	11,4	10,6	11,2	47,6	25,4	19,4
Амбівалентність	69,7	68,5	67,7	65,4	62,6	74,6	67,9	67,9	67,8	69,6	69,6	44,0	66,0	67,1
Екзекутивність	12,1	9,4	9,5	9,8	8,7	6,1	8,4	7,1	7,8	10,9	10,4	2,1	4,6	6,0
Інтенціональність	17,4	44,5	46,8	47,8	47,0	42,9	49,3	48,3	51,7	44,6	44,4	78,8	62,8	51,8
Амбівалентність	70,5	46,1	43,7	42,3	44,3	51,0	42,3	44,5	40,5	44,5	45,2	19,1	32,6	42,3

Афонін Е.А. Закономірності та особливості української трансформації / Е.А.Афонін, О.В.Суший // Стратегічна панорама. – 2015. – №1. – С. 100.

Стан флуктуації українського суспільства засвідчують і такі показники:

Таблиця 2.

Динаміка процесів ідентифікації в українському суспільстві та в середовищі державних службовців України (2002–2014)

Стан Сформованості якості	Україна, N=1771, 10.2002	Україна, N=2029, 01.2006	Україна, N=2275, 12.2006	Україна, N=2109, 12.2007	Україна, N=2099, 12.2008	Україна, N=10424, 12.2009	Україна, N=2106, 12.2010	Україна, N=2106, 11.2011	Україна, N=2004, 12.2012	Україна, N=2099, 03.2014	Україна, N=2102, 12.2014	Голови РДА, N=439, 04.2005	Держ. служ., N=623, 04.2009	Держ. служ., N=821, 11.2014
Сучасний модус (соцістальна ідентичність)	21,3	23,1	24,4	25,0	24,7	20,6	25,4	25,3	26,3	24,1	24,3	37,1	8,1	9,3
Традиційний модус (соціальна ідентичність)	12,4	19,7	20,3	22,4	22,8	15,8	19,9	18,3	19,7	20,2	20,6	23,3	2,8	5,0
СУКУПНИЙ ПОКАЗНИК ідентичності	33,7	42,8	44,7	47,4	47,5	36,4	45,3	43,6	46,0	44,3	44,9	60,4	0,9	4,3
НЕСФОРМОВАНА ідентичність	66,3	57,2	55,3	52,6	52,5	63,6	54,7	56,4	54,0	55,7	55,1	39,6	9,1	5,7

Афонін Е.А. Закономірності та особливості української трансформації / Е.А.Афонін, О.В.Суший // Стратегічна панорама. – 2015. – №1. – С. 101.

Традиційно в Україні виділяється від чотирьох до шести регіонів (зрозуміло, що «конструювання» регіонів є певним чином умовним). Враховуючи, що регіони України мають різний історичний досвід, різні типи політичної культури (про це див. Л. Нагорна [8]), специфічну електоральну свідомість, для зручності виділимо чотири:

- Західний регіон (Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська та Чернівецька області);
- Центральний регіон (м. Київ, Київська, Вінницька, Кіровоградська, Полтавська, Хмельницька, Черкаська, Житомирська, Сумська та Чернігівська області);
- Східний регіон (Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська та Харківська області);
- Південний регіон (Одеська, Миколаївська, Херсонська області та Автономна Республіка Крим (тимчасово окупована).

Соціологічні та аналітичні матеріали більшістю дослідників аналізуються саме під цим кутом зору (А. Колодій, М.Шаповаленко, Л.Павлюк та ін.).

Для початку розглянемо загальні уявлення один про одного мешканців Галичини та Донбасу, а також особливості місцевої самосвідомості громадян та певні стереотипи, що заважають взаєморозумінню між людьми. Дослідження було проведено кафедрою філософії та соціології Луганського національного педагогічного університету ім. Т. Шевченка разом з Центром з вивчення суспільних процесів ще у 2000 р. (відстань у 16 років дає змогу розглянути динаміку процесів) [Див.: 9].

Таблиця 3.

Уявлення мешканців Луганська про Донбас та Галичину (в %)

Характеристики	Донбас	Галичина
Регіон, розвиток якого має слугувати прикладом для всієї України	67,8	12,2
Глуха культурна провінція	11,0	47,0
Регіон із середнім рівнем розвитку	51,7	43,7
Агресивний регіон, що намагається встановити свої порядки в усій країні	11,0	70,2
Регіон, який намагається захистити власну специфіку та право жити в відповідності з власним способом життя	82,7	22,3
Регіон з сильними сепаратистськими настроями	23,8	48,8
Регіон, де переважають державники, які відстоюють цілісність країни	37,9	37,7

Як бачимо, основні стереотипи мешканців як Донбасу, так і Галичини є дзеркальними (за винятком досить цікавого уявлення про регіональних державників на Донеччині), причому, уявлення про регіональні особливості також базуються на певних стереотипах від «глухої провінції» до «регіону, який має слугувати прикладом для всієї України». На чому ж базуються ці регіональні стереотипи? За даними Інституту проблем управління ім. Горшеніна, наприклад, від 25 до 38% не знають Захід України і свої судження базують на міфах. 71% громадян України ніколи не були за кордоном, 47,% мешканців Заходу України ніколи не були в сучасній Росії [10]. Отже, практично відсутній міжкультурний, міжрегіональний діалог, натомість є елементарне незнання. З нашого погляду, це незнання, якщо не штучно підтримується політичною елітою задля можливостей політичного маніпулювання, то принаймні не перебуває в центрі її уваги.

Таблиця 4.

Уявлення мешканців Дрогобича про Донбас та Галичину (в %)

Характеристики	Донбас	Галичина
Регіон, розвиток якого має слугувати прикладом для всієї України	17,8	53,8
Глуха культурна провінція	42,2	15,6
Регіон із середнім рівнем розвитку	49,8	56,0
Агресивний регіон, що намагається встановити свої порядки в усій країні	74,5	14,1
Регіон, який намагається захистити власну специфіку та право жити в відповідності з власним способом життя	27,1	68,5
Регіон з сильними сепаратистськими настроями	69,5	12,8
Регіон, де переважають державники, які відстоюють цілісність країни	6,2	73,4

Ще більш вагомими для аналізу є уявлення мешканців двох регіонів про суть суперечностей між ними та бажані взаємовідносини:

Таблиця 5.

Суперечності між Сходом та Заходом України (в %)

Уявлення про суперечності	Луганськ	Дрогобич
Суперечності існують лише між політиками, а на рівні населення їх немає	30,4	37,3
Суперечності існують як на рівні політиків, так і на рівні населення	48,5	48,8
Суперечності існують на рівні населення, а не між політиками	5,1	3,6
Суперечностей не існує взагалі	4,4	1,9
Важко відповісти	11,6	8,5

Таблиця 6.

Бажані взаємовідносини між Сходом та Заходом України (в %)

	Луганськ	Дрогобич
Необхідно прагнути згоди через компроміс	74,7	68,0
Слід прагнути перемоги Сходу над Заходом	9,0	1,7
Слід прагнути перемоги Заходу над Сходом	2,2	17,6
Важко відповісти	74,7	68,0

Римаренко С. Індивідуальні та колективні права. Етнополітичний контекст / С. Римаренко. – К.: Світогляд, 2013. – 246 с.

Як видно з наведених таблиць, переважна більшість населення обох регіонів на питання про «бажані взаємовідносини» вважають, що основою взаємовідносин має бути компроміс. Нагадаємо, що ці опитування проводилися у 2000 р., натомість, ситуація у Донецьку та Луганську сьогодні є діаметрально протилежною.

У 2006 р. подібне дослідження було проведено Центром «Софія». За їх даними, майже половина опитаних (48,1%) вважала, що розбіжності між регіонами України зумовлені боротьбою бізнес-еліт за владу. 14,4% вважали, що це є наслідком боротьби між США та Росією за вплив на Україну, і лише 19,7% схильні бачити причини «розколу» в розбіжності інтересів мешканців цих регіонів [11].

За результатами дослідження 2010 р. у рамках проекту «Україна. Схід – Захід: єдність у різноманітті» жителі Донецька позитивно ставилися до жителів Львова (79%), а мешканці Львова позитивно до мешканців Донецька (88%). 74% мешканців Львова і 51% мешканців Донецька погодилися з твердженням, що у мешканців Східної та Західної України більше спільного, ніж того, що їх роз'єднує [12].

Відповіді респондентів щодо суперечностей ще раз свідчать про тотальну недовіру до будь-якої влади, а також про майже загальну відчуженість влади від народу. В той же час, майже половина респондентів вважала, що суперечності існують як на рівні влади, так і на рівні населення. (Варто також звернути увагу на те, що ціннісні орієнтації громадян тісно пов'язані і з соціально-економічним розвитком регіонів). Про які ж «суперечності» чи соціокультурні відмінності йдеться? Їх принаймні чотири: мовні практики і статус російської мови; геополітичні орієнтири; проблеми історичної пам'яті та ставлення до Майдану і, останнім часом, ставлення до російської агресії. І все це певним чином накладається і на електоральну поведінку.

Наявність ідентифікаційних відмінностей стосовно певних цінностей між жителями окремих регіонів (якщо не брати до уваги непідконтрольні території) ще не свідчить про існування розколу між ними, оскільки суттєві відмінності у поглядах на одну проблему (наприклад, мову чи вектор зовнішньополітичного розвитку) «перекриваються» паритетністю або тотожністю поглядів на іншу проблему (економічні питання, ідентифікація з певною ідеологією чи партією, українською культурною традицією тощо).

Проте виникає запитання. Якщо, практично, усі соціологічні опитування, починаючи ще з 2000 р., свідчили про наявність «розколів» між політичними елітами у значно більшій мірі, ніж «розбіжностей» між мешканцями умовно полярних регіонів, то як сталося, що багаторічна регіональна «толерантність» виявилася ефемерною? Як сталося, що суспільство поляризувалося, поляризувалися погляди та думки? Відповідей може бути багато, але очевидно, що стан війни – є найпотужнішим фактором прискорення формування ідентичностей, і в ОРДЛО ми маємо справу з формуванням (конструюванням) нової ідентичності, можливо, поки що у формі квазіідентичності. Люди розійшлися по різні боки барикад. Дедалі меншає тих, хто намагається не визначатися, але й вони будуть змушені визначитися. З одного боку, поляризація відіграла позитивну роль: маємо єднання нації серед людей, які прихилилися до українських цінностей, і вони становлять більшість. А з іншого, у суспільстві посилюється протистояння: меншість, яка обрала протилежну позицію, стала більш агресивною, готовою боротися за свої «неукраїнські» цінності. За результатами соціологічного дослідження «Особливості свідомості та ідентичності жителів підконтрольної та непідконтрольної Україні територій Донецької області», що проводилось українським офісом міжнародного дослідницького агентства IFAK Institut з 30 травня по 13 червня 2016 року на замовлення аналітичного центру «Фабрика думки "Донбас"», в ідентичності мешканців непідконтрольної території області відбуваються певні зміни. У той час як українська громадянська ідентичність послаблюється, на непідконтрольній території області формується спільнота людей, які самоідентифікують себе «громадянами ДНР» (20%) [13].

Можна цілком погодитися з думкою М. Степика, який вважає, що «останні події показали ідеологічність жителів Сходу України, багато яких вважають Україну тимчасовим непорозумінням з часів розпаду СРСР та вимагають федералізації країни з метою консервації своєї «совковості» та перспективи приєднання до «стабільного» та «заможного» «руського мира» [14]. Це підтверджують і результати соціологічних опитувань (2013 р.). Серед молоді було 20% тих, хто хотів би відновити «радянську планову систему» [15].

Серед усіх можливих символів, що роз'єднують суспільство, мова займає чи не найголовніше місце, а мовна біполярність є постійним джерелом напруження в українському соціумі. Це ускладнюється й політичним маніпулюванням, яке має мобілізувати електорат, що голосує за регіональною чи етнічною ознакою.

Аналіз соціологічних опитувань дає достатньо показові результати. Мовні преференції мешканців Заходу такі: 98% українська мова, у Центральному регіоні – українська мова є рідною для 78%, в той час як на Півдні та Сході мешканці вважають рідною українську або українську та російську, відповідно, 35%, 38% та 37% і 34% [16]. Серед тих, хто практично не розуміє української мови, найбільше на Півдні – 2% та на Сході – 5%. Отже, очевидно, що в будь-якому регіоні України відсутні практичні проблеми з розумінням української мови. Проблема в іншому. Російськомовна група прагне офіційного статусу російської мови не тому, що хтось заважає вільно вживати російську мову (це, в першу чергу, стосується Півдня та Сходу), а тому, що таке визнання дало б символічне підтвердження того, що вони в українській політиці значать стільки ж, скільки україномовні Центральної та Західної України, і дало б право не вивчати й не використовувати українську мову за жодних обставин. Це є, власне, політична дія від імені групи. Політична орієнтація, яка електорально поляризує Україну, є двомірним «російським чинником», який стосується і офіційного статусу російської мови, й типу відносин, які Україна має підтримувати з Росією.

Причому метафора «війна мов» уже давно ввійшла в дискурс про мовну політику. «Етнічні чистки всюди проходять спочатку в головах, на полі мов та символів», – нагадує У. Альтерматт [17, с. 131]. А аналітична модель, запропонована В. Кімлікою, побудована на тому, що дебати про регіональні мови ніколи не бувають дебатами тільки про мови. Мовні групи перебувають під мобілізуючим впливом партій з тим, щоб домагатися самоврядування. Для міноритарних мовних груп визнання їхніх мов стає символом визнання їх як «національних», що, з їхнього погляду, має потенційно далекосяжні наслідки. Домагання захисту мов та культур таких груп за цією логікою сприймаються як зазіхання на територію та на самовизначення на цій території, можливо, у формі сепесії. В моделі В. Кімліки існує причинний двосторонній зв'язок:

мовні групи виступають за територіальне самоврядування задля захисту мови і культури і, навпаки, національні меншини намагаються зберегти мову як одну з умов, необхідних для отримання самоврядування [18, с. 5–6]. Сподіваємося, що ця аналітична модель не стосується принаймні сучасної України. На нашу думку, можливими варіантами розв'язання проблеми соціокультурної біполярності в Україні можуть бути такі:

- 1) поступова, але послідовна українізація російськомовної групи;
- 2) закріплення регіональних соціокультурних відмінностей;
- 3) різке загострення регіонального протистояння в Україні з наступною інтернаціоналізацією цього конфлікту і можливим розколом Української держави.

Наразі ми маємо справу відразу з реалізацією декількох моделей, і необхідно пам'ятати, що сфера мовної практики і мовна політика повинні перебувати у стані взаємних поступок і компромісів. На цьому наголошує, зокрема, О.Майборода, зазначаючи, що «відкинути питання забезпечення прав русофонів неможливо» [19]. Тактика тиску, надзвичайного використання апарату державного втручання, нехтування почуттями громадян, з одного боку, і груповий радикалізм, з іншого, можуть обернутися величезними втратами для всіх.

Іншим маркером регіональних ідентифікацій є зовнішньополітичні орієнтації населення України. За даними фонду «Демократичні ініціативи» та Інституту євроатлантичного співробітництва, курс на членство України в НАТО (2008 р.) підтримало 53% населення Заходу (проти – 21%), Центру – 34% і 39%, відповідно, Півночі – 39% і 35%, Сходу – 17% і 50%, та Півдня – 33% і 47%. На запитання «Який шлях зовнішньої політики для України є пріоритетним» – відповіді також різняться регіонально: на Заході відносинам з ЄС перевагу віддають 59% респондентів, з Російською Федерацією – 8%, з країнами СНД – 13%; на Сході – відповідно, 21%, 43%, 26%, у Центрі – 30%, 24%, 31%. Показовими є й відповіді на запитання «Якою має бути політика України відносно СНД та Росії?». За поглиблення співробітництва в рамках СНД на Заході «за» – 33%, за збереження наявного рівня співробітництва 29%, за вихід з СНД – 23%; на Сході – відповідно, 69%, 16%, 6%, на Півдні – 80%, 11%, 4%, у Центрі – 61%, 18%, 6%. На

питання ж про РФ відповіді такі: за поглиблення співробітництва: на Заході – 41%, за збереження існуючого рівня співробітництва – 22%, за зменшення зв'язків – 26%. На Сході відповіді такі: 78%, 13%, 2%, на Півдні – 84%, 10%, 2%, у Центрі – 69%, 15%, 8% [20].

Починаючи з 2014 р., за даними Центру Разумкова, відбулася суттєва переорієнтація громадян України на співробітництво з ЄС та значне зниження підтримки Росії як її інтеграційних проєктів. У 2015 р. 51% громадян України вважали пріоритетними відносини з країнами ЄС, тоді як відносини з Росією пріоритетом вважали 11%, а за вступ до НАТО проголосувало б 44%, проти 26% опитаних і, таким чином, майже половина громадян України підтримують євроатлантичний вектор (у 2007 р. за вступ до НАТО готові були проголосувати лише 19%, а проти 54%). Характерно, що прихильники вступу до НАТО переважають на Заході та в Центрі України, натомість на Сході, попри неоголошену війну, ще не досягнуто переваги позитивного ставлення до цього вектора [16].

У самих відповідях немає нічого дивного. Населення Заходу та Сходу не тільки по-різному оцінюють зовнішньополітичні вектори розвитку держави, можливі джерела зовнішніх загроз, а й різні стандарти способу життя (ЄС – РФ), моделі поведінки, культурно-ціннісні та політико-ідеологічні відмінності. Ми вже згадували стереотипи та майже повну неінформованість населення України щодо багатьох аспектів, зокрема, геополітики. Додамо, що на питання «Чи підтримуєте Ви євроатлантичну інтеграцію України?» позитивна відповідь була дана практично в усіх регіонах. А на питання : «Що для Вас є НАТО?» – 27% опитаних відповіли «Військовий блок на протывагу Росії», і ще 26% – «Важко відповісти». І якщо згадати відповіді на запитання щодо виходу з СНД, то ситуація взагалі парадоксальна. Формально, Україна не є повноцінним членом СНД, а є тільки країною-засновником цієї організації! Позитивом є все ж таки те, що за даними моніторингу 2005 р., на запитання «Чи вважаєте Ви Україну своєю Батьківщиною?» 90% громадян України відповіли «так», і тільки 3% відповіли «ні» (у 2015 р. 93% та 3,5%, відповідно). Важливою є також та обставина, що попри всі складнощі соціально-економічного розвитку України кількість прихильників незалежності у 2010 р. (за даними Центру Разумкова) перевищує кількість її супротивників в усіх регіонах:

від 86% проти 7% на Заході до 46% проти 34% на Сході. 2015 р. дав такі результати: за незалежність України віддали б свої голоси 69% громадян, не підтримали б – 9% [16, с. 6]. Це свідчить про ті самі складні соціокультурні процеси, на які впливає багато різноманітних, нелінійних факторів, але, порівняно з останнім переписом населення, українцями вважають себе 83% респондентів (проти 78% у 2001 р), а частка росіян скоротилася з 17% до 9%.

У той же час, загальнонаціональні ідентичності громадян України не дають повної картини без урахування особливостей регіональних ідентичностей, які, в свою чергу, мають, як ми вже зазначали, дихотомічну структуру. У той же час, дихотомічна картина України не відображає культурно-політичні особливості центру країни, яким у цьому разі виступає весь масив території країни між крайніми полюсами Схід – Захід. Його роль у підтримці громадянської та етноконфесійної стабільності важко переоцінити. Центр України і в географічному, і в політичному значенні являє собою своєрідну прохідну зону між Сходом і Заходом, яка служить своєрідним об'єднуювачем двох протилежних полюсів, без існування якого конфлікт в Україні набув би набагато більш драматичного характеру. Без визнання ролі Центру регіональна картина України не несе в собі інформації про рухливість кордонів політичних культур і політичних лояльностей, поза увагою залишається весь спектр соціально-економічних, етнічних, конфесійних, мовно-культурних і багатьох інших відмінностей між чисельно дрібнішими частинами України.

Західний регіон: (за даними Центру Разумкова [16]).

Абсолютна більшість жителів регіону сприймає Україну як свою Батьківщину: від 99% в Івано-Франківській області до 95% – в Чернівецькій. Переважна більшість (85%) жителів регіону вважає себе патріотами України, при чому більшість (52%) – беззастережно. У Івано-Франківській області – 95% (беззастережно – 65%), Волинській – 87% (57%), Закарпатській – 82% (43%), Львівській – 87% (51%), Рівненській – 87% (61%), Тернопільській – 78% (44%), Чернівецькій – 67% (38%). Переважна більшість (85%) жителів регіону зараховують себе до української культурної традиції. Найбільше – в Івано-Франківській (93%) та Волинській (91%) областях, найменше – у Чернівецькій (71%). В інших областях цей показник становить: у Закарпатській – 87%, Львівській – 84%, Рівненській – 83%, Тернопільській – 82%, натомість більшість (61%)

жителів Заходу незгодні з тим, що регіональні відмінності західних і східних українців є настільки великими, що їх можна вважати двома різними народами. Згодні з цим твердженням 26%.

Абсолютна більшість (92%) жителів Заходу не хотіли б, щоб їхня область вийшла зі складу України і приєдналася до іншої держави. Проти такого розвитку подій висловилося понад 80% жителів у всіх областях регіону. Так само переважна більшість (88%) жителів Заходу не хочуть, щоб їхня область залишилася у складі України на правах автономії. Переважна більшість (78%) жителів Заходу вважають, що відносини з країнами Європейського Союзу мають бути пріоритетним напрямом зовнішньої політики для України. Таку думку поділяють більшість жителів у всіх регіонах. Проте, якщо в Івано-Франківській (95%), Закарпатській (85%) та Львівській (80%) областях таких переважна більшість, то в Чернівецькій підтримка становить 54%.

Більшість (71%) жителів Заходу підтримали б Майдан, якщо б ці події відбувалися сьогодні. 17% не підтримали б нікого, і лише 1% опитаних підтримав би Антимайдан. Стосовно неоголошеної війни – більшість (68%) жителів усіх областей вважають, що, перш за все, відповідальність за російсько-український конфлікт несе Росія. Проте їх кількість значно коливається: від 90% у Івано-Франківській області до 50% у Чернівецькій.

Центральний регіон: (за даними Центру Разумкова [16]).

97% жителів Центру сприймають Україну як свою Батьківщину: від 99% у Хмельницькій та Сумській областях до 94% – у Чернігівській, патріотами України сприймають себе 81%, а в мовному питанні спостерігається певне розшарування. Так, для (78%) жителів регіону українська мова є рідною. Проте області Центру в цьому питанні не є однорідними. Їх можна поділити на три умовні групи, які вважають українську мову рідною:

1. Понад 90% жителів: Вінницька (98%), Хмельницька (95%) та Житомирська (91%).

2. Понад 70%: Черкаська (83%), Полтавська (79%), Сумська (78%), Київська (78%), Кіровоградська (75%).

3. Понад 50%: Чернігівська (63%), Київ (58%).

Своєю чергою, близько третини жителів цих регіонів (29% та 33%, відповідно) рідними визнають і українську, і російську мови.

81% зараховують себе до української культурної традиції, близько 10% – до загальноєвропейської, а від 10 до 13% – до радянської.

62% жителів Центру не вважають, що регіональні відмінності західних і східних українців є настільки великими, що їх можна вважати двома різними народами. Згодні з цим твердженням 23%. Більшість (93%) жителів Центру не хотіли б, щоб їхня область вийшла зі складу України і приєдналася до іншої держави. Кількість тих, хто виступає проти цього, становить понад 90% у всіх областях, крім Кіровоградської, де таких 86%.

Більшість (58%) жителів регіону надають перевагу у зовнішній політиці відносинам з країнами ЄС. Підтримують таку думку від 67% жителів Києва до 52% Черкаської області. Росію вважають пріоритетним партнером від 6% у Полтавській області до 0,3% у Вінницькій. 17% жителів Хмельницької області та 11% Чернігівської вважають, що варто розвивати відносини з іншими країнами, 11% Сумської – що з іншими країнами СНД.

Відносна більшість (46%) жителів Центру підтримали б Майдан, понад третину (36%) – не підтримали б нікого, лише 3% – Антимайдан.

Більшість жителів усіх областей Центру, крім Житомирської, Чернігівської та Черкаської, де таких відносна більшість, покладають вину за російсько-український конфлікт на Росію. Найбільше таких у Києві (69%) та Сумській області (62%), найменше – в Чернігівській (47%) та Черкаській (41%). У Житомирській, Черкаській та Чернігівській областях відносно більше тих, хто покладає відповідальність за конфлікт на обидві країни рівною мірою (відповідно, 42%, 39% та 37%).

Південний регіон: (за даними Центру Разумкова [16]).

Серед жителів Південних областей України сприймають як Батьківщину від 96% у Миколаївській до 92% в Одеській області, 68% жителів вважають себе патріотами України, не вважають – 17%. У Миколаївській області патріотами себе вважають 81% жителів (не вважають – 10%), в Херсонській – 68% (9%), Одеській – 61% (24%).

Для 38% жителів регіону рідною є російська та українська мови однаковою мірою. 35% жителів рідною вважають українську, 20% – російську. Проте між областями регіону є значні відмінності. У Миколаївській області більшість (53%) визначають українську мову як рідну. 26% – білінгви. Російська є рідною для 21% жителів. У Херсонській області частка тих, хто визнає українську мову

рідною (42%), та білінгви (41%) поділилися практично порівну. 14% вважають рідною російську. Відносна більшість (43%) жителів Одеської області є білінгвами. Практично однакова кількість жителів вважають рідною українську (24%) та російську (23%) мови. Особливістю області є те, що відповідь «інші мови» тут обрали 10% жителів.

Щодо питання культурної традиції Південний регіон є надзвичайно неоднорідним. Більшість (64%) жителів Півдня зараховують себе до української культурної традиції, 12% – до радянської, 8% – до загальноєвропейської. Найбільше (78%) носіїв української культурної традиції у Миколаївській області, що робить її ближчою до Центрального регіону. Далі йдуть Херсонська (66%) та Одеська (56%). Своєю чергою, в Одеській області найбільше носіїв радянської (15%) та російської (5%) культурних традицій. У Миколаївській таких 9% та 3%, відповідно, у Херсонській – 8% та 2%. До загальноєвропейської традиції себе зараховують 9% жителів Херсонської, 9% – Одеської та 4% – Миколаївської областей.

Погоджуються з твердженням про суттєві регіональні відмінності 33%. Таким чином, розрив між незгодними та згодними є меншим, ніж у решті регіонів України. При цьому, думка жителів Херсонської області значно відрізняється від думки жителів інших областей регіону та країни. Це єдина область в Україні, де більшість (56%) жителів вважають, що відмінності західних і східних українців є настільки великими, що їх можна вважати двома різними народами. Протилежної думки дотримуються лише 20%.

Мешканці регіону в цілому не хотіли б виходу зі складу України. Проте, якщо в Миколаївській (93%) та Одеській (89%) областях таких переважна більшість, то в Херсонській – 64%. Водночас, у Херсонській області третина (34%) громадян не визначилася з цього питання, а в питанні зовнішньополітичних орієнтацій 36% жителів Півдня надають перевагу тіснішим відносинам з країнами ЄС. 13% – відносинам з Росією, стільки ж – з іншими країнами СНД. Відрізняється і ставлення населення Півдня до Майдану. Більшість (54%) жителів Півдня не підтримали б сьогодні ані Майдан, ані Антимайдан. Майдан підтримав би кожен п'ятий (20%) респондент, Антимайдан – 5%. Ставлення до російської агресії також відрізняється від Центру та Заходу. 48% жителів Одеської та 47% Миколаївської областей вважають, що відпо-

відальними за конфлікт є обидві країни однаковою мірою. 29% жителів Херсонської області вважають, що винна Росія, 22% покладають вину на Україну.

Східний регіон: (за даними Центру Разумкова [16]).

92% жителів Запорізької області сприймають Україну як свою Батьківщину. В Харківській – 91%, Дніпропетровській – 85%, більшість (68%) жителів Сходу вважають себе патріотами України, не вважають себе такими – 24%. У Харківській області патріотами себе вважають 70% (не вважають – 21%), Дніпропетровській – 69% (26%), Запорізькій – 65% (25%).

У мовному питанні ситуація доволі строката. 37% жителів регіону рідною вважають українську мову, близько третини (34%) є білінгвами, 26% – рідною вважають російську. Якщо половина жителів Дніпропетровської області визначають рідною українську мову, то в Запорізькій таких 35%, а в Харківській лише 24%. Своєю чергою, відносна більшість жителів Харківської області (41%) визначають рідною російську мову. В Запорізькій області цей показник становить 23%, у Дніпропетровській – лише 15%.

Що стосується культурної традиції, то більшість (64%) жителів Сходу вважають себе носіями української культурної традиції, 14% – радянської, 7% – загальноєвропейської та 6% – російської. Тут ми знову спостерігаємо незмінну радянську культурну традицію, чи, іншими словами, – радянську соціокультурну ідентичність. Переважна більшість (86%) жителів Сходу не хотіли б, щоб їх область вийшла зі складу України і приєдналася до іншої держави, натомість 45% жителів не готові захищати країну.

Ці соціологічні моніторинги підтверджують кілька тез. По-перше, впродовж принаймні 10 останніх років відбулися зміни в соціокультурних ідентичностях громадян України, які мають хвилеподібний характер від переваги локальної та регіональної ідентичності над загальною до зворотного процесу, що спостерігається сьогодні. Порівняно з 2006 р. частка тих, хто ототожнює себе з Україною, зросла на 9%, тоді як з регіоном – зменшилася на 3%. На Заході, Центрі та Сході пов'язують себе з Україною 49%, 44%, та 43%, відповідно, на Півдні 31%, а локальна ідентичність переважає на Півдні та Донбасі – 50% та 44%, відповідно, регіональна – на Донбасі – 23%.

По-друге, попри те, що переважна більшість громадян сприймає Україну як свою Батьківщину і вважає себе патріотом (93% і, порівняно з 2006 р., суттєво не змінилася), частка носіїв радянської ідентичності хоча й зменшилася, все ж коливається від 0,6% на Заході до 4,6% на Сході (2005 р – 2,9%, 2015 р. – 2,1% у цілому по Україні), і, як ми вже зазначали, вони є й носіями електоральних настроїв (варто пригадати останні вибори до Верховної Ради України).

По-третє, попри формування певного консенсусу щодо цивілізаційного вибору і ознак формування контурів загальнонаціональної ідентичності залишаються помітні регіональні розбіжності, нерозв'язаним є питання взаємовідносин між «материковою Україною» та тимчасово окупованими територіями.

По-четверте, далеко не останнє. Залишаються і, подекуди, підсилюються регіональні інтереси, які являють собою багаторівневу структуру, складові якої, хоча й пов'язані, можуть вступати в суперечності між собою [21]. Дослідники давно говорять про особливості політичних культур по осях Схід – Захід та Північ – Південь [22].

І, нарешті, не слід забувати про те, що «помітну роль, а можливо, й визначальну, відіграють регіональні інтереси і цінності, які можуть збігатися або ні із загальноукраїнськими. Наявність регіональних інтересів зумовлюється конкретними соціально-економічними, політичними проблемами сучасної України і, залежно від предмета дослідження, в основному припускає: 1) інтереси різних соціальних груп (професійні, вікові, конфесійні тощо); 2) інтереси політичних угруповань регіону, які на відповідному рівні мають представляти інтереси груп населення; 3) інтереси регіональної еліти, котра контролює владні структури і прагне інституціонувати свої відносини з Центром; 4) інтереси регіонального лідера і його команди, які можуть вступати в суперечність з пріоритетами населення» [23, с.51]. Більше того, можна говорити про регіональні політичні режими, оскільки регіони України розділені на сфери впливу фінансово-промислових груп з їх партійними надбудовами – партіями. Понад те, криза національної ідентичності характерна і для переважної частини українського політичного класу.

Консолідація українського суспільства, подолання внутрішніх суперечностей та негативних стереотипів серед громадян України потребують реалізації адекватної державної політики ідентичності.

Наявність спільної загальнонаціональної ідентичності українських громадян є однією з передумов подолання зовнішніх і внутрішніх загроз, життєздатності держави та реалізації національних інтересів. Українській державі необхідно сформувавши у різних етнічних, релігійних груп ставлення до України як до власної Батьківщини, тобто єдиної загальнонаціональної (громадянської) ідентичності.

Формування загальнонаціональної ідентичності, підкреслюється в аналітичній записці Національного інституту стратегічних досліджень, є чинником національної безпеки України. У Стратегії національної безпеки України (затверджена Указом Президента України від 20 травня 2016 р № 240/216) наголошується, що проблему забезпечення національної єдності та соборності Української держави ускладнює низка негативних чинників, у тому числі ціннісно-світоглядне розшарування українського суспільства, яке зумовлюється культурно-історичними відмінностями окремих регіонів України і поглиблюється внаслідок спекуляцій на цій проблематиці з боку певних внутрішньо- і зовнішньополітичних сил, зокрема, екстремістського спрямування. Відповідно, одним зі стратегічних пріоритетів політики національної безпеки оголошується досягнення національної єдності та консолідації суспільства шляхом подолання як об'єктивних, так і штучних суперечностей соціокультурного, конфесійного, етнічного, мовного, міжрегіонального та регіонального характеру на основі безумовного додержання конституційних гарантій прав і свобод людини і громадянина [24].

У той же час, дійсною проблемою є практичне самоусунення від розв'язання цих (як до речі, і багатьох інших) проблем головного політичного гравця – держави. Концепції «національний інтерес», «національна безпека» тільки в останній час почали активно включатися до державної політики України. Відсутність чіткої державної політики консолідації українського суспільства заміщується і компенсується саморегуляцією етнополітичних та регіональних процесів у країні. Як слушно зауважила М. Шаповаленко, «головною умовою досягнення процедурного консенсусу є поєднання державних і місцевих інтересів, збалансування загальнодержавних і регіональних програм розвитку. Спроможність еліт до такої нелегкої праці з вироблення правил гри у вказаних параметрах є також показником якості та кількості владних ресурсів у

елітних груп» [25]. З цією точкою зору можна цілком погодитися, окрім тези про правила гри. З нашої точки зору, основні політичні актори вже виробили певні правила гри, або певний пакт еліт, своєрідний регіональний розподіл, «невтручання» на інше поле. У свій час Партія регіонів практично контролювала Схід та Південь України, СДПУ (о) – Захід, наразі основні фінансово-промислові групи мають суттєвий вплив на регіони України (як і на Україну в цілому). Це, до речі, цілком кореспондується з існуванням (чи співіснуванням) соціально-економічних анклавів, які репрезентуються потужними фінансово-політичними групами. Політична консолідація, подолання, чи принаймні нівелювання існуючих розбіжностей не може бути відділена від необхідності економічного реформування країни, розвитку повноцінного місцевого самоврядування, затвердження верховенства права, забезпечення як індивідуальних, так і групових прав громадян України.

Поліетнічність і полікультурність українського соціуму, що має досить чіткий регіональний вимір, диктує необхідність найуважливішого ставлення до комплексу різноспрямованих ціннісних настанов та їхніх політичних проєкцій. Розробка ефективної стратегії регіональної взаємодії неможлива без врахування настроїв і орієнтацій, у тому числі й глибоко закорінених у просторі «колективного несвідомого».

Регіональна самосвідомість більш виразно виявляє себе у зонах прикордоння. У Центрі її імпульси гасяться протилежно спрямованими політичними інтересами елітних прошарків та боротьбою за владу, і, власне, досвід України підтверджує загальносвітову тенденцію: регіональна ідентичність може бути закорінена в історичних традиціях і міфах, але вона стає тривким конструктом соціальної свідомості лише за умови цілеспрямованого вибудовування елітами каркасу регіонального співтовариства з власними інтересами й символічною системою. На відміну від «земляцької» локальної, регіональна ідентичність потребує забезпечення соціальними інститутами й ЗМІ тривких горизонтальних зв'язків і відповідних виховних механізмів. У своїй основі вона виявляється водночас і продуктом, й інструментом соціальної мобілізації та політичного керівництва.

Для України вартісною є перспектива внутрішньої інтеграції на засадах громадянського суспільства, шляхи і форми творення якого

включають чимало політичних, економічних, правових та культурних підходів теоретичного та практичного характеру. Серед них соціокультурні параметри становлення в Україні громадянського суспільства, зокрема, крізь призму проблем взаємодії особи, української нації та етнічних меншин. На перше місце тут виходить аналіз впливу соціокультурного чинника на ці процеси, відпрацювання етнокультурних чинників, соціокультурних та національно-регіональних аспектів їх реалізації. При цьому громадянські права людини мають реалізовуватися на рівні міжнародно-визнаних норм, а саме:

– вилученням будь якої дискримінації за національно-етнічними, політичними, релігійними, статевими чи віковими ознаками, надійним законодавчим захистом особистості і гідності громадянина, недоторканністю його житла і майна, свободою вибору мешкання, пересування, таємницею листування і телефонних переговорів, свободою слова, преси, інформації;

– вільною самоідентифікацією людини у її світоглядних та духовних інтересах, всебічним захистом громадянських прав з боку судових органів та громадянських організацій тощо.

Упродовж 2005–2016 років у різних аспектах ідентичності громадян України відбулися значні зміни. Нині переважна більшість громадян сприймають Україну як свою Батьківщину та обрали б її такою за можливості вибору. Більшість громадян пишуться своїм українським громадянством, і ця частка зростає. У суспільстві переважає громадянське розуміння української нації, яке поєднується з підтримкою необхідності українського культурного компонента – знання кожним громадянином української мови, основ історії і культури Української держави. Відбулися принципові зміни в геополітичних орієнтаціях громадян. Більшість вважають зовнішньополітичним пріоритетом для України відносини з ЄС. Ця точка зору переважає в усіх регіонах України, за винятком Донбасу. Росія втратила свою привабливість як головного зовнішньополітичного партнера. Більшість громадян підтримують вступ України до ЄС. У питанні підтримки вступу до НАТО в період 2014–2015 років було досягнуто перелому: ідея вступу вперше за часи незалежності України здобула підтримку відносної більшості громадян і більшості від тих, хто взяв би участь в уявному референдумі.

Складні процеси почали відбуватися на підконтрольних Україні територіях Донецької та Луганської областей. Наразі можна спостерігати початки процесу пошуку нової ідентичності, на відміну від «старої» донецької. Йдеться про формування Слобожанської ідентичності та ідентичності Приазовської. Якщо до початку російської агресії Донецька та Луганська області були найбільш внутрішньо орієнтовані, а відсоток мешканців з регіональною та локальною ідентичністю на Донбасі був найбільшим в Україні, то після 2014 р. поступово почало зростання самоідентифікації себе як громадянина України. За даними Фонду «Демократичні ініціативи» (жовтень 2016 р.) понад 2/3 мешканців підконтрольної частини Донбасу в першу чергу вважають себе громадянами України [26].

Підвищення ролі загальнонаціональної ідентичності, порівняно з локальною та регіональною, посилення ціннісного ставлення до своєї країни та самоповаги до себе як до народу, поширення українського національно-культурного компонента ідентичності, в т.ч. на Сході і Півдні, зменшення дистанції між позиціями жителів різних регіонів з принципових питань майбутнього країни, формування консенсусу навколо європейського цивілізаційного вибору й звільнення від ілюзій у привабливості євразійського інтеграційного проекту Росії – все це можна вважати ознаками формування основних контурів спільної ідентичності громадян сучасної української політичної нації, а ідентичність «українець» наразі – це радше ціннісна категорія, а не етнічна.

В Україні поступово починає складатися нова соціокультурна реальність, що знаходить своє виявлення у зміні соціальних орієнтацій, ідеалів, у переоцінці цінностей (хоча особисті цінності не завжди зумовлюють моделі поведінки), зростанні ступеня свободи. В той же час, у формуванні соціокультурної ідентичності зростає вага ірраціональних чинників (міфи, стереотипи, вплив пропаганди) зі значним посиленням закордонного впливу, в першу чергу з боку Росії, що використовує засоби маніпулювання громадською думкою задля нав'язування чужої соціокультурної ідентичності. Вплив російської пропаганди має суттєвий вплив на громадян України. Згідно з опитуванням КМІС Індекс результативності російської пропаганди також має суттєві регіональні відмінності. Найбільше

російська пропаганда впливає на Харківську область – 50%, на Донецьку (неокупована територія) – 45%, Одеську – 43%, Херсонську та Миколаївську – 29%, Дніпропетровську – 28%, м. Київ – 19%, Північ – 19%, Центр – 18%, Захід – 12% [27].

Але не тільки пропагандистські інструменти впливають на ідентичності. Українська політика ідентичності наразі є ексклюзивною, а має йтися про її інклюзивність, адже ідентичність відторгнення та ідентичність самоствердження – це діаметрально протилежні речі. Зрештою, бути українцем – це не обов'язок, а честь.

На початку XXI сторіччя в Україні є можливість, прямуючи в руслі цивілізаційних тенденцій, ще раз осмислити власний досвід понад 25 років незалежності. Головними ж завданнями держави мають бути збереження єдності і територіальної цілісності країни, розумна децентралізація влади, розширення повноважень органів місцевого самоврядування, реальне забезпечення прав і свобод людини.

Розвиток регіонів, нормалізація взаємовідносин між центром та регіонами, міжрегіональне співробітництво – ефективний засіб територіальної, політичної, духовної єдності України, бар'єр на шляху до дезінтеграції. Але це можливо тільки за умови доброї волі та зусиль політичного істеблiшменту та Громадян України.

Висновки та пропозиції

1. Вважати за необхідне прийняття Концепції державної етнонаціональної політики з визначенням механізмів її функціонування.

2. Розробити Концепцію гуманітарної безпеки України.

3. Створити цілісний, конкурентоспроможний український інформаційний простір з урахуванням інформаційної війни Російської Федерації, відновити державний контроль за інформаційним простором підконтрольних та тимчасово окупованих територій.

4. Реформуючи адміністративно-територіальний устрій (децентралізацію), відрегулювати взаємовідносини центр – регіони, посилити міжрегіональну соціокультурну взаємодію.

5. Забезпечити умови для створення конкурентоспроможного українського культурного продукту, актуалізації національної культурної спадщини.

6. Розробити механізми посилення (особливо в російськомовних регіонах) ролі української мови, в тому числі з цільовими аудиторіями.

7. Розширити міжособистісні контакти на міжрегіональному рівні (студенти, викладачі, науковці тощо).

1. Huntington S. Who are we? The Challenges to America's National Identity / S. Huntington. – Simon & Schuster, 2005. – 448 p.

2. Пугин просчитался, ожидая раскола между Востоком и Западом Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://news.eizvestia.com/news_politics/full/453-putin-proschitalsya-ozhidaya-raskola-mezhdu-vostokom-i-zapadom-ukrainy

3. Макеєв С. Регіональна специфікація соціокультурних відмінностей в Україні / С. Макеєв // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2004. – №3.

4. Головина Н. Нова соціокультурна реальність в Україні та завдання культурної політики держави [Електронний ресурс] / Н. Головина. – Режим доступу: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/3021/1/Golovina.pdf>

5. Запорожченко О. Соціокультурні аспекти соціальної взаємодії й ідентифікації в мультикультурному регіоні / О. Запорожченко // Актуальні проблеми філософії та соціології. – 2015.

6. Афонін Е.А. Закономірності та особливості суспільно-трансформаційних процесів в Україні. Суспільні трансформації: міждисциплінарний аспект [Електронний ресурс] / Е.А.Афонін, О.В.Суший. – Режим доступу: http://www.ukr-socium.org.ua/stok/Aktual/Afonin_4_2011.pdf.

7. Афонін Е. А. Закономірності та особливості української трансформації / Е.А.Афонін, О.В.Суший // Стратегічна панорама. – 2015. – №1. – С. 94–108.

8. Нагорна Л. Регіональна ідентичність: український контекст /Л. Нагорна. – К.: ППіЕНД імені І.Ф.Кураса НАН України, 2008. – 405 с.

9. Римаренко С. Індивідуальні та колективні права. Етнополітичний контекст / С. Римаренко – К.: Світогляд, 2013. – 246 с.

10. Киевский Телеграф. – 2007. – 19 января.

11.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/rus/articles/2007/04/20/4417009/>

12. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tyzhden-doviry.in.ua/shid-i-zahid-ukrajiny-shlyah-do-doviry>.

13. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://galinfo.com.ua/articles/ukraina_vtrachaie_meshkantsiv_okupovanyh_terytoriy_doslidzhennya_233899.html

14. Степико М. Виклики українській ідентичності в умовах зовнішньої агресії / М. Степико // Гілея. – 2015. – №94. – С. 423.

15. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.zn.ua/socium/hronika-zashedshaya-v-hronika-_html

16. Ідентичність громадян України в нових умовах: стан, тенденції, регіональні особливості. Інформаційно-аналітичні матеріали до Фахової дискусії «Формування спільної ідентичності громадян України: перспективи та виклики» 7 червня 2016 р. – К.: 2016. – 104 с.

17. Альтерматт У. Етнонаціоналізм в Європе / У. Альтерматт. – М., 2000. – 366 с.

18. Language Rights and Political Theory. – Oxford, 2003. – 296 p.

19. Майборода О.М. Мовне та політико-ідеологічне протистояння в Україні: причини, чинники, прояви / О. М. Майборода, М. І. Панчук // Мовна ситуація в Україні: між конфліктом та консенсусом. – К.: ППІЕНД, 2008. – С.213.

20. Дзеркало тижня. – 2010. – 21-27 серпня.

21. Кононов І. Донбас та Галичина: причини напруженості в стосунках на пошук історичного компромісу / І. Кононов // Стосунки Сходу та Заходу України: минуле, сьогодення та майбутнє. – Луганськ, 2006. – С. 5–27.

22. Погоріла Н. Регіональні поділи в Україні на прикладі політичної культури / Н. Погоріла // Політична культура: теорія, проблеми, перспективи. – К., 2004. – С. 63–81.

23. Татаренко Т. Регіональний чинник у формуванні політичної ідентичності / Т. Татаренко // Політичний менеджмент. – 2009. – №4.

24. Оптимальні чинники формування спільної загальнонаціональної ідентичності громадян України: соціокультурний вимір [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/monitor/September09/20.htm>

25. Шаповаленко М. Проблеми регіоналізації у процесі становлення консолідованої демократії в Україні / М. Шаповаленко // Розвиток України в регіональній перспективі. – К., 2002.

26. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hromadskeradio.org/ru/programs/kyiv-donbas/bolshinstvo-zhiteley-podkontrolnoy-chasti-donbassa-schitaet-sebya-ukraincami>].

27. Индекс результативности российской пропаганды [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kiis.com.ua/?lang=rus&cat=reports&id=510>